

ზენიშნები მზია ანდრონიკაშვილის ახალი შრომის შესახებ. „ნაკვეთები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან“, I.

თბილისის უნივერსიტეტის გამოცემა, თბილისი, 1961, გვ. 1—84.

ი. ა. აბუღაძე

ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობისადმი მიძღვნილ ნაშრომში, როგორც მოსალოდნელი იყო, ასე თუ ისე გამოძახილი უნდა ეპოვა ირანულ-სომხურ ენობრივ ურთიერთობასაც. ორივე მეზობელ ხალხთან—ქართველებსა და სომხებთან—ირანული სამყარო უძველესი დროიდანვე იმყოფებოდა ახლო დამოკიდებულებაში, რაც მჭიდროდ ეხებოდა როგორც ეკონომიურ, ისე პოლიტიკურსა და კულტურულ სფეროებს. ურთიერთთან ახლო კავშირს, და ისიც ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე, შეუძლებელია ნაკვალევი არ დაეტყუო, დალი არ დაემჩნია ენაზე, კერძოდ ლექსიკაზე სიტყვების სესხების სახით.

ირანულ ენებთან საერთო სიტყვების გამოვლინება და მათი გამოწვლილება სომხურს სინამდვილეში ჩვენზე უფრო ადრე დაიწყო. სამკალი იმდენად უხვი აღმოჩნდა, ლექსიკური შეხვედრები იმდენად ჭარბი, რომ ერთ ხანს სომხურს ირანულ ენათა წრეშიც კი აქცევდნენ, ინდოევროპულ ენათა ამ შტოს წევრად მიიჩნევდნენ. თანდათანობით დაზუსტდა ეს მომენტი და აღმოჩნდა, რომ ირანულ-სომხური საერთო ლექსიკა მეტწილად სესხების შედეგია, რაც ფართო და ხანგრძლივი პერიოდის ურთიერთკავშირს ააშკარავებს. კვლევაძიება იმდენად გაივრცო და გაღრმავდა, რომ თითქმის ზედმიწევნით ითვლიან სომხურში სესხებულ ძირეულ სიტყვათა ოდენობას.

სისტემურ მუშაობას ირანული ლექსიკის გამოსავლინებლად ქართულში დიდი ხნის ისტორია არა აქვს. ცალკეული ცდები ამა თუ იმ მკვლევრისა დაკავშირებულია ან რომელიმე ლიტერატურული ქმნილების გამოცემასთან, ანდა ამა თუ იმ სფეროს ტერმინების მიმოხილვასთან.

მზია ანდრონიკაშვილის ნაშრომი პირველი ფართოდ დასახული ამოცანის გადასაწყვეტად დამუშავებული მონოგრაფიაა. მასში წარმოდგენილია: ა) ძველი ირანული ლექსიკური ელემენტები ქართულში და ბ) საშუალო ირანული სიტყვები ქართულში. ძველი ირანულიდან დიდი ადგილი სკვითურ-ალანურ-ოსური ენებიდან შეთვისებულ ლექსიკას უჭირავს, ხოლო საშუალო ირანული სიტყვები ორ ჯგუფად არის გარჩეული. ცალკეა განხილული პართული წარმომავლობის სიტყვები და ცალკეა ფალაურისა. საზოგადო სახელების გვერდით საკუთარიც არაა დავიწყებული.

აღნიშნული ნაწილების ახლო გაცნობით შთაბეჭდილება გვრჩება, რომ ავტორის საკუთარი ხმა უფრო მეტად ისმის სკვითურ-ალანურ-ოსური ენებიდან შეთვისებული ლექსიკის კვლევაძიებისას. საშუალო ირანული სიტყვების გამოწვლილებისას მას უკეთესი მდგომარეობა აქვს, რადგან აქ მოქცეული სიტყ-

ვების უდიდესი ნაწილი სომხურთან საერთოა, ხოლო ესეხი კი ირანულთან მიმართებით დიდი ხანია იქცნენ, როგორც ზემორე ითქვა, კვლევა-ძიების საგნად როგორც ევროპულს, ისე სომხურ სამეცნიერო ლიტერატურაში. უკანასკნელს ისეთი შემაჯამებელი ნაშრომებიც კი მოეპოვება, როგორიცაა აკად. პრ. აჭარიანის შვიდტომიანი „სომხური ენის ეტიმოლოგიური ლექსიკონი“, ხუთტომიანი „პირთა სახელების ლექსიკონი“ და ორტომიანი „სომხური ენის ისტორია“.

მართო ამათი საშუალებით, როგორც ესაა აღნიშნული სამეცნიერო ლიტერატურაში, შეიძლება გაითვალისწინო კაცმა ყოველი სომხური ძირეული სიტყვის კვლევის ისტორია.

როგორაა ეს და სხვა სომხურის შესახები ლიტერატურა და წყაროები გამოყენებული სარეცენზიო ნაშრომში, რა სიახლეა შეტანილი ცალკეული სიტყვების ეტიმოლოგიური ანალიზისას და რამდენად დამაჯერებელია ის,—ამ საკითხებზე მოგვიხდება შეჩერება და შენიშვნის გაკეთება შრომის ავტორისათვის, არა იმიტომ, რომ რაიმე მიუტყვებელი შეცდომები მოეპოვებოდეს მას, არამედ იმისათვის, რომ მეტი პასუხისმგებლობითა და დაკვირვებით მოექცეს წყაროებს და იყენებდეს მას სათანადოდ.

როგორც მოსალოდნელი იყო, სომხური სამეცნიერო ლიტერატურიდან პირველ რიგში ავტორი სარგებლობს პრ. აჭარიანის კაპიტალური შრომებით— „სომხური ენის ეტიმოლოგიური ლექსიკონითა“ და „პირთა სახელების ლექსიკონით“. შეიძლება ითქვას, რომ ყველა ძირითად საკითხზე, რაც კი მკვლევარს აღეძვრება თავის ამოცანასთან დაკავშირებით სომხურის მიმართ, პასუხს იპოვის ამ ნაშრომებში. ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში ყოველ ლექსიკურ ერთეულთან ნაჩვენებია ძირეული სიტყვის ჯერ პირველადი შინაარსი და მერმე განვითარებული, ისე როგორც აღნიშნულია უმთავრესი წარმოქმნილი სიტყვებიც იმის ჩვენებით, თუ რომელ წყაროში გვხვდებიან ისინი პირველად.

ამ, ასე ვთქვათ, ფილოლოგიური ნაწილის შემდეგ მოდის ძირეული სიტყვის ეტიმოლოგია, რომელიც, აკად. პრ. აჭარიანის აზრით, არაა შესაწყნარებელი. ისინი უმეტესად ცნობილი ლინგვისტების ნაშრომებიდან მოაქვს. ზოგ შემთხვევაში საკუთარ ეტიმოლოგიასაც ურთავს. აღსანიშნავია, რომ ზოგი მათგანის შესახებ დაპკითხვია თავის მასწავლებელს პროფ. ანტ. მეიეს, რომლის შენიშვნებს (წერილების სახით) იქვე იმოწმებს.

ამ ნაწილს სიტყვის შესწავლის ისტორია მოსდევს, სადაც მოკლედ აღნუსხულია სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებანი მათ შესახებ.

მერმე ძირეული სიტყვის დიალექტური სახეები და მნიშვნელობებია ნაჩვენები და სულ ბოლოს მითითებულია იმ ენებზე, რომელთაც უსესხნია ისინი.

ასეთი ვრცელი შინაარსისა და დიდი სპეციალისტის მიერ შედგენილი ლექსიკონის გვერდით ალ. ხუდაბაშიანის მიერ 1838 წელს გამოცემული „Армяно—русский словарь“—ით სარგებლობა და ისიც იმისათვის, რომ ძირეული სიტყვის შინაარსის თანმიმდევრობა და მისგან წარმოქმნილი სიტყვების რაობა იქნეს გათვალისწინებული, მიზანშეწონილად ვერ ჩათვლება. ზოგ შემთხვევაში ამ წყაროს განმარტება მაცოთნებელიც კი შეიძლება გამოდგეს.

თქმულის საშოწმოდ მოვიყვან და აშნ სიტყვასთან დაკავშირებით შრომის ავტორის მიერ დასახელებული წყაროდან მოწოდებულ ცნობებს.

„ეს სიტყვა — საუბარია და აშნუე — სომხურშიც არის ნახესხები

და იქ მისი გავრცელების არე გაცილებით უფრო ფართოა, ვიდრე ქართულში. იგი გამოყენებულია მრავალი წარმოებულის ფუძედ. შეადარეთ *ჯაჯან* 1. 'პირობა', 'შეთანხმება', 'კონტაქტი' (უნდა იყოს „კონტრაქტი“, როგორც ეს წყაროშია) და სხვ. 2. 'სასიამოვნო (მოსასმენად)', *ჯაჯანაჟიქ* (უნდა იყოს *ჯაჯანაჟიქ*, როგორც ეს წყაროშია, ი.ა.) 'მომლაპარაკებელი', 'შემთანხმებელი', *ჯაჯანასკალიქ* 'სასიამოვნო' 'თანახმა', 'წმინდა', 'ნათელი', 'ტანადი'. . . და სხვ. (გვ. 232).

უკანასკნელი წარმოქმნილი სომხური სიტყვისათვის (*ჯაჯანასკალიქ*-ისათვის) შიშვლად, უკონტექსტოდ მიწოდებული რუსული შესატყვისები სომხურ-რუსული ლექსიკონისა, როგორც ჩანს, ცოტნების წყაროდ ქცეულა ნარკვევების ავტორისათვის, როცა ის რუსულ განმარტებას ამ სიტყვისას *приятный, согласный, ясный, чистый голос, стройный* ასე იღებს: 'სასიამოვნო' (*приятный*), 'თანახმა' (*согласный*), 'წმინდა' (*чистый голос*), 'ნათელი' (*ясный*), 'ტანადი' (*стройный*) 'მაშინ როცა *стройный*-ით იგულისხმება არა „ტანადი“ (მოყვანილობა), არამედ „მწყობრი“, რადგან განმარტება შეეხება ხმას (*голос*).

ამნაირი სახის ლექსიკონით სარგებლობა, როგორც ვთქვით, ხელსაყრელი არაა, ცოტნების წყაროც კი შეიძლება გახდეს. ან რად არის საჭირო მისი შეწუხება, როცა სიტყვის მნიშვნელობათა ჩვენება ჰკ. აჭარიანის ლექსიკონით უფრო მარჯვედ და ჯეროვნად შეიძლება?!

ეს საერთოდ, კერძოდ კი იმის ნათელსაყოფად, თუ რაოდენი გულმოდგინეობით უნდა ვეპყრობოდეთ წყაროს და გამოწმებდეთ სხვის ნაწერსა თუ ნათქვამს, მოვიყვან ავტორის მსჯელობას ხსენებული დაშენ სიტყვის შესახებ.

ქართული „დაშენის“ გარშემო გამართულ მსჯელობას, რაზედაც ცალკე გვექნება ქვემოთ საუბარი, ავტორი ურთავს შენიშვნას. აქ სწერია:

„სომხური *ჯაჯან* -ის კავშირზე აღნიშნულ საშუალო სპარსულ სიტყვასთან მიუთითებდნენ მიულერი, ზალემანი, ჰიუბშმანი, რასაც აჭარიანი ხლნიშნავს თავის ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში სიტყვა *dašn* -ის ქვეშ (ტ. IV, გვ. 407).

„ამიტომ, ჩვენ ვფიქრობთ გაუგებრობის, მექანიკური შეცდომის შედეგია,—განაგრძობს ავტორი,—როდესაც ილ. აბულაძე ბალეარიანის თავისი გამოცემის შესავალში (034) აღნიშნავს: „დაშენი „მორჩილ-თანახმასა“ და „მშვიდ-მოზავეს“ აღნიშნავდა ძველ ქართულში, ამასვე ნიშნავს ის ჩვენს ტექსტშიც. ასეთი მნიშვნელობა კი მოაქვს მას ფალაურიდან: *dašn—vertrag, vereinbarung*, და მიუთითებს Nyberg, *Hilfsbuch II*, გვ. 173, ჰკ. აჭარიანის მიხედვით—VII, 1935, 119—120“. მაგრამ აღმოჩნდა,—დასძენს იქვე ავტორი,—რომ 173 გვერდზე ნიბერგის ლექსიკონში ასეთი მნიშვნელობით არის სიტყვა *pašn* და არა *dašn*, აჭარიანი სლექსიკონშიც *dašn* არის IV ტომში,

გვ. 407, და არა VII-ში, გვ. 119-120“. მართლა ასეა? მართლა გაუგებრობას და მექანიკურ შეცდომას აქვს ადგილი? შევამოწმოთ ჩვენი ავტორის შენიშვნა.

ავტორის ორჯისი განცხადება, რომ დაშენზე აკად. აჭარიანს თავისი ეტიმოლოგიური ლექსიკონის მხლოდ IV ტომში ჰქონდეს საუბარი, სწორი არაა. ჯერ ერთი მას ერთხელ კი არა, არამედ ორჯერ აქვს საუბარი „დაშენ-

ის“ შესახებ თავის კაპიტალურ ნაშრომში: პირველად მეორე ტომში და არა მეოთხეში (და ამას ყველა დაძვრწმუნება, რადგან *q*-სათვის ძალიან შორსაა IV ტომი; სულ ძირითადი ნაწილი ექვსი ტომისაგან შედგება), მერმე კი დამატებით ტომში, VII-ში, რომელიც სხვათა შორის შეიცავს *ad Corrida*-სა და *Corrienda*-ს, სწორედ აქ, თავის ადგილს, 119 და 120 გვ. გვ-ზე იკითხება:

ჩანს „პირობა, თანხმობა“, რაც ამ სიტყვის პირველადი მნიშვნელობაა“. ეს მნიშვნელობის შესახებ, ხოლო ეტიმოლოგიაზე ნათქვამია:

„ფალ. *dañi* სინონიმადანაა, რაც გვხვდება მხოლოდ ერთხელ *pañi*. მცდარად გამოსახული დაწერილობით და რომელსაც *Nyberg*-ი *Hilfsbuch* 2, 173 გვიხსნის: *etwa Vertrag, Vereinbarung*. ეს განმარტება სწორედ ისაა, რაც სომხ. *qaxn*-ისა—‘პირობა’ თანხმობა’. *Nyberg*-ი ამბობს, რომ მისი წაკითხვა ჰიპოთეტურია (*meine Lesung ist hypothetisch*), რის გამო ვასწორებ მცირე შესწორებით *dañi* (p-ს ნაცვლად d). ამათთან ერთად იგივეა ქართ. დაშნი ‘თანამონაწილე’. ‘თანამონაწრე’, რაც სესხებულია ირანულიდან“.

როგორც ამ ამონაწერიდან ჩანს, საკვირველი არაფერი ყოფილა. საგულისხმო კი ის არის, რომ აკად. აჭარიანი, რომლისთვისაც პირველადვე *qaxn*-ზე სიტყვის ჩამოგდებისას (II ტ. გვ. 407) ცნობილი იყო ყველა ის მოსაზრება, რომლებიც გამოთქმული იყო სამეცნიერო ლიტერატურაში, ეჭვით უცქეროდა მათ, რადგან მისთვის, ეტყობა, დიდი იყო დაცილება სემანტიკის მხრით სომხური სიტყვის პირველად მნიშვნელობასა და მასთან დაკავშირებული ირანული სიტყვების მნიშვნელობებს შორის, რაც ნარკვევების ავტორს დღესაც დაბრკოლებად არ მიაჩნია და იწყნარებს კიდევაც მათს ასეთ კავშირს. მაგრამ მას შემდეგ, რაც აღმოჩნდა სომხ. *qaxn*-ის პირველადი მნიშვნელობის შესატყვისი ჰიპოთეტურად ამოკითხულ ფალაურ *pañi*-ში, რაც ნამდვილად *dañi*-ის არსებობას ადასტურებს ამ ირანულ ენაში, მან მათ შორის ნამდვილი კავშირი დაინახა და დაასკვნა: სომხ. *qaxn* ფალაურიდან არის ნასესხები, ისე როგორც ქართულიო.

საბოლოო დასკვნა პრ. აჭარიანისა ყოველმხრივ სწორია და დამაჯერებელი, და ამდენად გასაზიარებელიც, რის გაგებასა თუ დამოწმებაში არც გაუგებრობა მოსვლია ვისმე და არც მექანიკური შეცდომა.

ეხლა ავტორისეული ახალი ეტიმოლოგიების რამდენიმე ნიმუშის შესახებ. ქუ დ-ი.

ეს სიტყვა ფორმისა და შინაარსის მიხედვით ნარკვევების ავტორს მიაჩნია, თითქოს კავშირში იყოს ან ოსურ *xud/xod*-თან ანდა ძვ.-ირანულ *xauda*-, ძვ. სპ. *tigra-xauda*-სა თუ სპარსულ *xūd*-თან, რაც ნიშნავს ‘ჩაფხუტს’, ‘მუზარადს’.

„გადაწყვეტით არ შეიძლება ითქვას—წერს ავტორი—სპარსულიდან არის შემოსული თუ ოსურიდან“.

ამასთან აფიქრებს ისიც, რომ ირანულ *x*-ის საპირისპიროდ ქართულში „ქ“ არის, რაც მისივე სიტყვით „შედარებით იშვიათად გვხვდება ირანულიდან ნასესხებ სიტყვებში“.

სამაგიეროდ მეტი სიმტკიცით გვათავაზობს, როგორც საკუთარ შეხედულებას, რომ საშ. სპარსული *xūd* სპ. *xūd* ქართულში შემოსულია სომხურის გზით ხორ-ის სახით (გვ. 119). სომხურით იმიტომ, რომ სომხ. *խոր*-ის ბოლო ზეგრა *რ* ირანულში *d*-ს შეესაბამება.

უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი ეტიმოლოგია ქართ. ხოირ-ისა დიდი ხანია ცნობილია და მისი კვლევა-ძიების ისტორიაც შეჯამებულად არის წარმოდგენილი იმ წყაროში, რომელიც უფრო მეტ გულისყურს მოითხოვდა ავტორისაგან საერთოდ და კერძოდ განსახილველ სიტყვასთან დაკავშირებით (სადაც სრულიად არაა მისი ხსენება). აი რას ვკითხულობთ ხსენებულ წყაროში:

„*ხიზრ* სიტყვა ჩრდილო ფალაურია, *xōd ფორმიდანაა, რომელთანაც იგივე არიან: მენდ. xōda- 'ჩაფხუტი', ძველ სპ. xauda- 'ქული', სპ. xōi 'ჩაფხუტი', ავღანური xōi, ოსური xodā, xūd 'ქული', 'სარქმელი' (Horn § 512), მინჯანური (სპ.) დიალექტის xūšā 'ქული'. როგორც პართული სახელისუფლო თუ სამთავრო ტომის საკუთარი საგანი ნასესხებია აგრეთვე სხვა ენების მიერაც, როგორც მაგ., სირ. xaudā 'ხოირი', არაბ. xūda 'ჩაფხუტი' (კამუსი, თურქულთა თარგმანი I 726) და თვით დიალექტური სპ. xōd 'ჩაფხუტი', რასაც ხმარობს ფირდუსი ნაცვლად მკვიდრი სპარსული xoi-სა. ირანულ სიტყვას უკავშირებენ ლათ. cūdo-ს 'ჩაფხუტი' და ყველა ერთად წარმომავლად მიაჩნიათ პრაენის squ- 'ხურვა', 'დარქმა' ძირიდან (Walde 207, Meillet MSL 18,64-).

სიტყვის ეტიმოლოგია წყაროს, — მხედველობაში მაქვს აკადემიკოს პრ. აჭარიალის „სომხური ეტიმოლოგიური ლექსიკონი“ (III ტ. გვ. 569—570), — მოყვანილი აქვს ჰიუბშმანის ცნობილი შრომის მიხედვით, გვ. 160.

აქვე თვითონ პრ. აჭარიალის დამატებაც მოიპოვება:

„ქართული «ხვირი» გინა «ხოირი» ('გვირგვინი', 'ხოირი'—იერემია 52, 18) სესხებულია სომხურიდან, როგორც ამას გვიჩვენებს ბოლოკიდური ბგერა *р* ნაცვლად *d*-ისაო“.

დასახელებულ წყაროში მოიპოვება „ქულ-თან“ დაკავშირებული საგულისხმო მასალაც. თავისი „სომხური ეტიმოლოგიური ლექსიკონის“ II ტომში აკად. აჭარიანი წერს:

„ჩვენ სიტყვასთან—გულისხმობს *ფრასკ*-ს— იგივე არიან ქართ... ქული 'ქული', 'თავსაბურავი', მექუდე 'ქულის მკერავი', ჩაჩნ. ქულშ, მეგრ. ქული, კხული, ლაზ. ქული, თუშ. ქულ 'თავსაბურავი', 'ქული'. მაგრამ რა ურთიერთობა აქვთ მათ სომხურთან? შესაძინევა, რომ ამით არ მოეპოვებათ *-ასკ* ნაწილაკი და წარმოადგენენ ჩვენს ძირეულ ფორმას. ამიტომაც ეგების ჩვენი *ფრასკ*-ი სესხებული იყოს კავკასიურ ენათაგან, ანდა ყველა ერთად ხალღურიდან? M. Riabinin-ი MSL 10, 16-ში ქართულ სიტყვას უკავშირებს ფალ. xōd, xūd-ს, ზენდ. xōda-ს ძვ. სპ. xauda-ს, სპ. xūd. 'ხოირ' სიტყვებს, რომელთაც აქ ჩვენთან კავშირი არა აქვთ, როგორც ამას ფიქრობს აგრეთვე ნ. მარი ЗВО 9, 306. უკანასკნელი ქართული სიტყვის ძველ ფორმად თვლის *გუტ-ს, რომელსაც პოულობს სომხ. *ფრასკ* ← **ფრასკ* სიტყვაში“ (გვ. 110-111).

ამრიგად. „ქული“ და „ხოირი“ მოყვანილი წყაროს თანახმად ცალკეულ ერთეულებად არის მისაჩნევი, ისე რომ მათი წარმომავლობა ურთიერთისაგან განსხვავებულია.

ზ ა რ ი.

„შესაძლებელია—წერს ამ სიტყვასთან დაკავშირებით ნარკვევების ავტორი—ქართ. სიტყვა „ზ ა რ ი 'შიშ-ის', 'საშიშ-ის' მნიშვნელობით

დაეუკავშიროთ საშუალო სპარსულ სიტყვას *zahr*-ს შედარებით პართული *zahr* 'შხამი', ტურფ. ფალ. *zahr*, ახ. სპ. *zahr* 'შხამი', 'საწამლაგი', 'ღარდი', 'ნალველი', 'რისხვა', 'აღშფოთება' (გვ. 323)".

ამ შესაძლებლობით უარყოფილია აქამომდის გამოთქმული მოსაზრება, რომ „ქართ. ზარი წარმოდგება სომხური *ար* ფორმის პრევერბიანი **ყარ* -ისაგან. ჩვენი დაკარგული ბგერა *რ* ქართულში შენახულია“ (პრ. აჭარიანი, I ტ., გვ. 100).

უარყოფილია მეთქი ვაშბობ, ნამდვილად კი უარყოფის შესახებ შრომაში ხმა არაა დაძრული, საერთოდ არსად არიხ დასახელებული წყარო—იმავე პრ. აჭარიანის „ეტიმ. ლექსიკონი“,—რომელშიც ქართული „ზარის“ შესახებ არის საუბარი სომხურ *არ* სიტყვასთან დაკავშირებით.

დასახელებულმა წყარომ იცის, რასაკვირველია, ირანული *zahr* „შხამი“, რომლიდანაც, პიუბშმანის თანახმად, სესხებულია სომხ. *ძარ* „შხამი“, რასაც სომხურ *ყარ* -თან „შიშთან“ საერთო არა აქვს რა.

ასევე უარყოფილია ხსენებული წყაროს დაკვირვება, რომ ქართული ან აზ დ ა დ (—ან აზ დ) სესხებულია სომხურიდან ან- უარყოფითი ნაწილაკის მიზეზით. აქაც ამ სიტყვაზე საუბროსას (გვ. 224—225) არსადაა მითითებული აღნიშნული ადგილი, მაშინ როცა მოხმობილია აღ. ხუდაბაშიანის „სომხურ-რუსული ლექსიკონი“, რომელმაც სავსებით არ იცის სომხ. *ანაყ* სიტყვა, რომლის დამოწმება უფრო უპირიანი იქნებოდა ავტორისათვის, ვიდრე აღ. ხუდაბაშიანის ლექსიკონიდან აღებული *ანაყას*, რომელიც *ანაყ*-ისაგან არის წარმოქმნილი.

ქართულ წყაროსაც რომ ზოგჯერ მეტი დაკვირვება ესაჭიროება, ამას „ჯადაგის“ ეტიმოლოგია აჩვენებს.

ჯ ა დ ა გ ი.

ასეთი ძირეული სახელი,—მნიშვნელობით: 'ძველი ფეხსაცმელი', 'ჯღანო'—მოჰყავს ავტორს ევსტათე მცხეთელის წამების წიგნში ხმარებული მე-ჯ ა დ ა გ ე („მეჯადაგენი“) წარმოქმნილი სახელისათვის.

ქართულის ამ ფორმისა და შინაარსის სახელი ავტორს ყურადღებას მიაპყრობინებს ერთი მხრით საშუალო სპარსულისათვის ნავარაუდები **zatak* ისა და არსებული *zatak*-ისაგან, ხოლო მეორე მხრით ახ. სპ. *აკ*-ისაგან, რაც ყოფილა: 'ძველი', 'ნაცვეთი', 'ნატარები'. ამასთან კავშირში წარმოუდგენია ავტორს ძვ. ირ. **jataka*, *jan* 'ცემა', საშ. სპ. *zatan zak* და სპ. *აკ*—*ن*; 'ცემა', 'დარტემა', 'რახუნი' და სხვა (ალბათ ძირების დაკვრა, შდრ. რუს. „подбивать подметки“, გვ. 415).

რამდენადაც პირველი ვარაუდი მეტ სიახლოვეს იჩენს ქართულთან, იმდენად ის შეიძლება ადამიანმა სარწმუნოდ მიიჩნია, ვიდრე სხვები.

მაგრამ ეს კი არ მიგვაჩნია ავტორთან საცილობლად, არამედ ის, რომ მან საბასთან ვერ დაინახა ნამდვილად საშუალო სპარსულიდან მომდინარე ქართული სიტყვა.

წარმოქმნილი „მეჯადაგე“ სახელისათვის ძირეულ სახელად „ჯადაგი“ სწორად არის აღებული. ასეთი სახით გასწორებულია საბასთან ხმარებული „ჯადაგო“ (მან „ჯადაგი“ ფორმა არ იცის), რაც ავტორს, ცხადია, შეცდომად

თუ lapsus-ად წარმოუდგენია და მიტომაც აღნიშვნის ღირსად არა თვლის ჰას.

საბა რომ თავისი „ჯადაგოთი“ შეცდომას არ უშვებს, ამას ამ სიტყვის შემცველად დასახელებული წყაროს ჩვენება ამოწმებს. მის მიერ მითითებული ძეგლიდან („სულიწმიდის მეტაფრასიდან“) მოყვანილი ციტატი „ჯადაგოს“ ხმარობს, რაც საბას, ეტყობა, ევსტათე მცხეთელის წამების წიგნის „მეჯადაგეს“ აგონებს და მის მიხედვით განმარტავს კიდევაც მას („ჯადაგოს“). რაც სწორი არაა.

„ჯადაგო“ აქა-იქ სხვაგანაც გვხვდება ძველად. მისი შინაარსი, პარალელური სომხური ტექსტების თანხმობით, არის: „მჭევრმეტყველო“, „მეოხი“, „შუამდგომელი“ და „დამცველი“. სწორედ ეს მნიშვნელობებზე მოეპოვება ფალ. *ǰadagw*-სა და მისგან მომდინარე სომხ. *ǰadagw*-ს და უფრო მეტად ქართულთან ახლო მდგომ ფზ. *ǰadagw*-საც.

„ჯადაგო“ გვხვდება „საქმე მოციქულთას“ უძველეს რედაქციებში, რაც ამ სიტყვას ძველი ქართული მწერლობის ადრინდელი ტექსტების კუთვნილებად წარმოგვიდგენს.

სიტყვამ მოიტანა და უნდა ითქვას, რომ „საქმე მოციქულთას“ უძველეს რედაქციაში მოიპოვება ირანულიდან სესხებული ზოგი სხვა სიტყვაც, რომლებიც უნდა ასახულიყო სარეცენზიო ნაშრომში (ზოგ მათგანზე დაკვირვებანი გამოქვეყნებულიცაა), მაგრამ მასში მათ შესახებ არსადაა მითითება (ასეთებია: ფრომინი, ბანდაჯი, ჯადაგო).

ბიბლიის ცალკეულ წიგნებთან ერთად, ჩვენი აზრით, გამოყენებული უნდა ყოფილიყო უფრო ფართოდ ძველი ქართული თარგმნილი აგიოგრაფიის ძეგლები, რომლებიც დიდი ინტერესით იცემოდა და გამოდის ჩვენში. საშუალო სპარსულის არა ერთსა და ორს, ჯერ კიდევ უცნობ. სიტყვას იქაც მოიძიედა მკვლევარი.

საერთოდ წყაროების შერჩევისა და გამოყენების პრინციპის შესახებ მონოგრაფიულ ნაშრომში საჭირო იყო საგანგებოდ თქმულიყო რამ.

წყაროებთან ერთად სამეცნიერო ლიტერატურასაც, ჩემი აზრით, მეტი ანგარიში უნდა გაწეოდა და ზოგიერთ მათგანს რომ გვერდი არ ჰქონდეს ავლილი, ნაშრომი არას წააგებდა. თქმულის სამოწმოდ შეიძლება მოვიყენათ: ნ ა ზ-ი.

ეს სიტყვა ნახესხებია ახალი სპარსულიდან, —წერს ავტორი, —და ჩამოთვლის მის ფორმებს როგორც ახლის, ისე საშუალო სპარსულისა და სხვებისას. ზოგიერთი ამათგანისთვის ძველ ქართულშიც მოგვეპოვება შესაბამისი სახე, მაგ., ნ ა ზ ო ქ ი, რაც აღნიშნულია შესავალ წერილში, რომელიც წინ უძღვის ამ სიტყვის შემცველ წყაროს, რაც 1964 წელსაა გამოცემული („უძველესი რედაქციები ბასილი კესარიელის „ექუსთა დღეთაჲსას“ და გრიგოლი ნოსელის თარგმანებისა „კაცისა აგებულებისათჳს“... თბ., 1964, გვ. 25).

ასეთივე შესავალი წერილს უგულუბელყოფასთან გვაქვს საქმე მაშინაც, როცა ავტორს საუბარი აქვს ჯერ-ჯერობით მხოლოდ „ბალავარიანში“ შენიშნული „გრო“-ს შესახებ. მისი დასკვნით ეს სიტყვა ქართულს ნახესხები აქვს საშუალო სპარსულიდან.

შესავალ წერილში „ბალავარიანისა“, რომლის ლექსიკას საერთოდ გულ-

მოდგინედ მოიხმობს ავტორი, ამ სიტყვის შესახებ შემდეგი სწერია (გვ. 034).

„ახალ გამოვლენილად უნდა მივიჩნიოთ გუნდის აღმნიშვნელი „გრო“ (94,25) სიტყვა, რომელიც ფალაურია (grdh) და ჩვენს ტექსტში გვხვდება რამდენჯერმე. ამ სიტყვის ფალაურიდან მომდინარეობა იმასაც ჰფენს ნათელს, რომ ეს სიტყვა ჩვენი ენის ლექსიკაში არაბობამდელია, ე. ი. VIII ს-მდელი.

ეს სიტყვა სომხურსაც მოეპოვება. მისი ფალაური წარმომავლობა პირველად გაარკვია ჰიუმბანმა, რომლის შეხედულებას იწყნარებს პრ. აჭარიანი.

მგონია, ზედმეტი არ უნდა აღმოჩენილიყო ავტორისათვის ისეთი წერილიც, რომელიც სპეციალურად ეხება „გლეხ“ ტერმინს, მის მნიშვნელობას ქართულში და წარმომავლობის საკითხს. არსად არაა მითითებული ამ შრომაზე, რომელიც დაიბეჭდა 1959 წ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბეში, I, გვ. 167—175.

ნაძალადეოდ გამოიციკირება gilak/gilah ('ტირილი', 'ჩივილი', 'ვაება') საშუალო სპარსულის სიტყვებიდან „გლახ/გლახაქის“ წარმოშობა.

საშუალო სპარსულის (ნიბერგით კი ახალი სპარსულის) gilah-ის (დამოწმებულის ნიბერგის შრომით, გვ. 81) გადასვლა glax-ად (რაც არაა დადასტურებული რაიმე წყაროთი) და აქედან ქართული გლახაკ-ის მიღება, დამაჯერებლად არ შეიძლება ჩაითვალოს.

არაფერია აღნიშნული „ხუარბალ“ სიტყვასთან, თუ ვისმეს რამე უთქვამს მისი მნიშვნელობისა და წარმომავლობის შესახებ. თქმით კი ამ სიტყვას ეტიმოლოგიის გარშემო უთქვამთ ივ. ჯავახიშვილს, არნ. ჩიქობავას, ს. ყაუხჩიშვილსა და სხვ... საკითხავია, სად, თუ არ მონოგრაფიულ ნაშრომში უნდა ეპოვა ადგილი ასეთ მომენტებს?!

ასეთია ზოგიერთი ჩვენი შენიშვნა სარეცენზიო წიგნზე. ისინი, როგორც ზემოთ აღენიშნეთ, არ ატარებენ რაიმე ნომაკვდინებელ ისეთ ცოდვებს, რომლებიც საგანგებო ჩრდილს აყენებდნენ მისი ავტორის უთუოდ კარგ ჩანაფიქრსა და მის ასევე უშუტრველად გაწეულ შრომას.